

LOGISTIKA TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI KORXONALAR XARAJATLARINI OPTIMALLASHTIRISH

Gapparov Azim Qayumovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsent v.b., PhD,

Email: gapparovazim@sies.uz

Annotatsiya: *Mazkur maqolada logistika tizimini takomillashtirish orqali korxonalar xarajatlarini optimallashtirishning nazariy va amaliy jihatlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Tadqiqotda logistika jarayonlarini boshqarish, transport, ombor xo‘jaligi, zaxiralarni boshqarish, ta‘minot zanjiri (Supply Chain Management), raqamli logistika texnologiyalari hamda ularning korxonalar xarajatlariga ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, logistika samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari, O‘zbekiston sharoitida logistika tizimini rivojlantirish omillari va korxonalar xarajatlarini kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *logistika, logistika tizimi, ta‘minot zanjiri, transport logistika, ombor logistika, xarajatlarni optimallashtirish, SCM, raqamli logistika, logistika samaradorligi, korxonalar xarajatlari.*

Kirish.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarining raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan logistika tizimining samarali tashkil etilishiga bog‘liq. Xomashyo ta‘minoti, mahsulot ishlab chiqarish, omborlarda saqlash, transport orqali yetkazib berish va iste‘molchiga xizmat ko‘rsatish jarayonlari yagona logistika tizimi asosida boshqarilganda korxonaning umumiy xarajatlari sezilarli darajada kamayadi. Shu sababli logistika xarajatlarini optimallashtirish zamonaviy korporativ boshqaruvning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Globallashuv, elektron tijorat va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi logistika tizimiga bo‘lgan talablarni tubdan o‘zgartirdi. Sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar (Big Data), narsalar interneti (IoT), GPS monitoringi va avtomatlashtirilgan ombor tizimlari logistika operatsiyalarini yanada tezkor va samarali tashkil etish imkonini bermoqda.

O‘zbekistonda transport-logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xalqaro transport yo‘laklarini rivojlantirish, bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish va raqamli logistika tizimlarini joriy etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq ayrim korxonalarda logistika xarajatlarining yuqoriligi, zaxiralarni boshqarishdagi kamchiliklar, ombor infratuzilmasining eskirganligi va logistika jarayonlarining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi korxonalar samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi logistika tizimini takomillashtirish orqali korxonalar xarajatlarini optimallashtirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, zamonaviy logistika usullarini baholash hamda O‘zbekiston sharoitida ularni amaliyotga joriy etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism.

Logistika tizimi – bu xomashyo, materiallar, tayyor mahsulotlar, moliyaviy va axborot oqimlarini ishlab chiqaruvchidan yakuniy iste‘molchigacha samarali boshqarish jarayonidir. Uning asosiy maqsadi mahsulotni kerakli miqdorda, kerakli joyga, kerakli vaqtda va minimal xarajat bilan yetkazib berishni ta‘minlashdan iborat.

Korxonalarda logistika xarajatlari odatda quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- transport xarajatlari;
- ombor xarajatlari;
- zaxiralarni saqlash xarajatlari;
- yuklash va tushirish xarajatlari;
- buyurtmalarni qayta ishlash xarajatlari;
- qadoqlash va markalash xarajatlari;
- axborot-logistika xarajatlari.

Logistika tizimini optimallashtirish ushbu xarajatlarning har birini ilmiy asoslangan boshqaruv usullari orqali kamaytirishni nazarda tutadi.

Birinchiidan, **ta‘minot zanjirini boshqarish (Supply Chain Management – SCM)** tizimini joriy etish ishlab chiqaruvchi, yetkazib beruvchi va iste‘molchi o‘rtasidagi jarayonlarni yagona platformada boshqarish imkonini beradi.

Ikkinchiidan, **zaxiralarni optimallashtirish** (Just-in-Time, EOQ, ABC va XYZ tahlillari) ortiqcha ombor xarajatlarini kamaytiradi va kapital aylanishini tezlashtiradi.

Uchinchiidan, **transport logistikasini optimallashtirish** orqali yetkazib berish marshrutlarini rejalashtirish, yuklarni konsolidatsiya qilish va GPS monitoring tizimlarini qo‘llash transport xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi.

To‘rtinchiidan, **raqamli logistika texnologiyalarini** joriy etish omborlarni avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishi, RFID va IoT tizimlari orqali logistika jarayonlarining shaffofligini oshiradi.

Logistika samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Mazmuni	Kutilayotgan natija
Logistika xarajatlari ulushi	Umumiy xarajatlardagi logistika ulushi	Xarajatlar kamayadi
Buyurtmani bajarish muddati	Buyurtma qabul qilishdan yetkazib berishgacha bo‘lgan vaqt	Tezkor xizmat
Transport xarajatlari	Bir birlik mahsulot uchun transport xarajati	Samaradorlik oshadi
Ombor aylanish koeffitsienti	Zaxiralarning aylanish tezligi	Kapital aylanishi tezlashadi
Yetkazib berish aniqligi	O‘z vaqtida bajarilgan buyurtmalar ulushi	Mijozlar qoniqishi oshadi
Zaxiralar darajasi	Ombordagi mahsulot hajmi	Ortiqcha zaxiralar kamayadi
Buyurtma bajarish darajasi	To‘liq bajarilgan buyurtmalar ulushi	Xizmat sifati yaxshilanadi

Logistika tizimini takomillashtirishning iqtisodiy samaradorligi

Yo‘nalish	Iqtisodiy natija
Transportni optimallashtirish	Transport xarajatlari kamayadi
Zaxiralarni boshqarish	Ombor xarajatlari qisqaradi
Raqamli logistika	Operatsion samaradorlik oshadi
SCM tizimi	Ta‘minot uzluksizligi ta‘minlanadi
Omborlarni avtomatlashtirish	Mehnat unumdorligi ortadi
Marshrutlarni optimallashtirish	Yetkazib berish muddati qisqaradi
Logistika monitoringi	Qaror qabul qilish sifati yaxshilanadi

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, logistika tizimining samarali tashkil etilishi korxonaning umumiy xarajatlarini kamaytirish, mahsulot tannarxini pasaytirish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, raqamli logistika platformalari, sun‘iy intellekt asosidagi prognozlash tizimlari va katta ma‘lumotlar tahlili logistika boshqaruvining samaradorligini sezilarli darajada oshirmoqda.

O‘zbekiston sharoitida logistika tizimini rivojlantirish va xarajatlarni optimallashtirish uchun quyidagi yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- ta‘minot zanjirlarini raqamlashtirish;
- logistika markazlari va multimodal transport infratuzilmasini rivojlantirish;
- ombor xo‘jaligini avtomatlashtirish;
- GPS, RFID va IoT texnologiyalaridan keng foydalanish;
- elektron logistika platformalarini joriy etish;
- logistika sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash;
- ekologik (yashil) logistika tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, logistika tizimini takomillashtirish korxonalar xarajatlarini optimallashtirishning eng muhim omillaridan biridir. Ta‘minot zanjirini samarali boshqarish, zaxiralarni optimallashtirish, transport va ombor logistikasini modernizatsiya qilish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish korxonalarining iqtisodiy samaradorligi va raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Kelgusida O‘zbekistonda logistika tizimini rivojlantirish uchun raqamli logistika infratuzilmasini kengaytirish, sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar tahlilidan foydalanish, xalqaro transport koridorlarini rivojlantirish hamda logistika boshqaruvida zamonaviy SCM texnologiyalarini joriy etish zarur. Bu chora-tadbirlar korxonalar xarajatlarini kamaytirish, mahsulot tannarxini pasaytirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev A. Ta‘minot zanjirini boshqarish. – Toshkent, 2022.
2. Vahobov A.V. Korxonalar iqtisodiyoti. – Toshkent, 2021.
3. Christopher M. Logistics & Supply Chain Management. 6th ed. Pearson, 2022.
4. World Bank. Connecting to Compete 2023: Logistics Performance Index. Washington, DC, 2023.
5. OECD. Supply Chain Resilience Review 2024. Paris: OECD Publishing, 2024.
6. UNCTAD. Review of Maritime Transport 2024. Geneva: United Nations, 2024.